

Mindezt Árva Vince „vezényelte” le. Sikerült függetlenítenie a múzeumot az állami múzeumoktól, önálló költségvetési szervvé tennie, összeállította jóváhagyta az SzMSz-t Kisberk Imre apostoli kormányzósága alatt. Amikor politikai okokból Árva Vincét menesztették, Kovács Tibor káptalani prefektust nevezték ki igazgatóvá, és melléje rendelték Cséfalvay Pál művészettörténészt szakmai vezetővé. Cséfalvay Pált – párizsi tanulmányai után – 1976-ban nevezte ki Lékai László bíboros igazgatóvá. A felújítást fele részben a Minisztérium, fele részben az egyházmegye (vatikáni és európai katolikus segítségnyújtó szervezetek segítségével) finanszírozta.

Käfer István

Szlovák/szláv bibliák hungaroszlavakológiai nézőpontból

A Regnum Hungariae szlovák etnikumának mindennemű szellemi megnyilvánulása az ország kultúrájának szerves része is, aminek elemzése a szlovákságtudomány hungarus összetevőit vizsgáló hungaroszlavakológia tárgya. A mindenkori országhatárokon belül és bárhol a világon nemzeti nyelven létrejött, megjelent írásos dokumentumokat a nemzeti bibliográfiák regisztrálják. A magyar nemzeti bibliográfia természetesen számba veszi a mai Szlovákia területén 1920-ig megjelent munkákat, és a szlovák nemzeti bibliográfia is az ország mai területén bármilyen nyelven napvilágot látott kiadványokat. Az átfedések egységesek, azonosságuk híven tükrözi azt a szellemi összefüggésrendszert, amely nélkül magyarok és szlovákok aligha értelmezhetik helyesen múltjukat.¹ Nincs ez másképp a Bibliával kapcsolatban sem, sőt, anélkül, hogy részletesebb közép-európai összehasonlító vizsgálatokra vállalkoznánk, néhány szimbolikus adatunk is egyrészt túlmutat közvetlen régiókon, másrészt az Igazság mindenütt való jelenlétére figyelmezteti az egykori adatok mai értelmezőit.

Az Országos Széchényi Könyvtár állományában becses cseh ősnyomtatvány-bibliák találhatók: Prága 1488,² Kutná Hora 1489,³ és egész

¹ Vö. KÄFER I., *Lacrumae gentis Slavonicae. A szlovák művelődéstörténet kezdetei az RMNy* [Régi Magyarországi Nyomtatványok III 1636-1655. Akadémiai Kiadó, Bp. 2000 1117.] *harmadik kötetében*, in KÄFER I., *Dona nobis pacem. Magyar–szlovák kérdések* (PPKE BTK, Piliscsaba 2005) 97–102.

² BORSA G. – KÄFER I., *Catalogus librorum veterum usque ad annum 1800 in lingua Bohemica et*

sor antiqua-korszakbeli, 1501-1600 közötti: Velence 1506, a Severýn-biblia – Prága 1529-1537, a Netolický 1549-ből, a Melantrich-sorozat 1570-77-ből,⁴ és nem utolsósorban a híres „hatrészes” Kralicei Biblia (1579–1594),⁵ amely a cseh és a magyarországi szlovák evangélikusság szent szövegévé vált. Éppen ezért ezek a területi bohémikumok, a cseh nemzeti bibliográfia területi és nyelvi alapművei egyben funkcionális, tartalmi szlovacikumok, sőt értelemszerűen hungarikumok is. Többszörösen, hiszen nagyobb részük Juraj/Jiří Ribay gyűjteményéből való, amit a felvilágosodás szlovák polihisztorja Széchényi Ferencnek⁶ szánt a „hungarus” nemzeti bibliográfia részeként, és legalább olyan fontos, hogy e bibliákat és az ezres nagyságrendű cseh nyelvű Ribay-könyvtárat magyarországi olvasók használták.⁷

Ribay nagyon jól tudta, mi a nemzeti bibliográfia. Ennek megfelelően gyűjtötte a hungarikumokat, s arra számított, hogy Széchényi Ferenc a nemzeti múzeum és könyvtár alapításakor igényt tart majd gyűjteményének magyarországi vonatkozású darabjaira. Széchényi elismerte Ribay szakmai felkészültségét, és személyesen dedikálta neki az Országos Széchényi Könyvtár nyomtatott katalógusának egy példányát. Ribay válaszlevelében Mátyás király nagy tetteihez hasonlította a könyvtár alapítását. Biztos volt benne, a könyvtár segítségével Magyarország lépést tart majd más nemzetekkel a kultúra terén. Felajánlotta a grófnak cseh és szlovák könyvgyűjteményét mint hungarikumokat, amelyek ezért

Slovaca impressorum quae in Bibliotheca Nationali Hungariae de Francisco Széchényi nominata asservantur (Matica slovenská, Martin – Országos Széchényi Könyvtár, Bp. 1970) 116. sz.

³ BORSA G. – KÄFER I. 117.

⁴ BORSA G. – KÄFER I. 119–124.

⁵ BORSA G. – KÄFER I. 126–129.

⁶ VYVÍJALOVÁ, M., *K slovensko–maďarským kultúrnym vzťahom koncom 18. a začiatkom 19. storočia (Juraj Ribay a Ferenc Széchényi)*, in *Historické štúdie* 14 (1969) 47–76.

⁷ BORSA G. – KÄFER I. 360–377 (Index possessorum personae–institutiones).

⁸ VÖ. VYVÍJALOVÁ; KÄFER I., *Ribayova knižnica a národné bibliografie*, in DUDOK, M. – KOVAČKA, M (ed.), *Jur Ribay 1754–1812. Život, dielo, doba. Zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá bola 9. júna 2004 v Bratislave* (Slovenská národná knižnica, Martin 2007). A kiadvány címlapján és hátsó borítóján az OSzK állományában lévő Husz János életrajz, ill. Postilla 1564. évi prágai kiadásának címlapja látható (BORSA G. – KÄFER I. 378).

⁹ BORSA G. – KÄFER I. 124.

a Nemzeti Könyvtárba tartoznak. Leveléhez rövid cseh és német nyelvű életrajzot csatolt, és kérte Széchényit, helyezze azt el a könyvtárban. Ribay gyűjteménye a Jankovich-bibliotékába került, de Ribay így is örült, hogy teljes anyaga Magyarországon maradt.⁸

A Ribay-könyvtár példányainak posszessor- és proveniencia-bejegyzései Ribay kézjegyén kívül számos hazai tulajdonost jelölnek, mint az 1787-ben bejegyzett Joannes Prokopius od Wrchowski,⁹ J. Stephanus Prof. Gemel,¹⁰ az 1715. évszámmal jelzett Bzenica-i (Szénásfalu) illetőségű Ignatius Brijceius,¹¹ 1706-ban Alexy szerzetes atya,¹² 1774-ben idősebb, 1785 ifjabb Sztranyai Andrus a használó,¹³ s egy hatrészes Kralicei a szakolcai jezsuiták tulajdonában volt 1729-ben.¹⁴ Került biblia Ribay gyűjteményébe Andreas Ozyma (1817),¹⁵ a lucsvnai Jakub Szlavkovszky,¹⁶ Paulus Wladar (1774),¹⁷ Franciscus Turiak (1800),¹⁸ Clara Kossuth – Csonka Mikloss¹⁹ bejegyzésével. A Ribay-gyűjtemény biblia-kiadásainak bejegyzései főként a tulajdonos tollából, értékes kiadástörténeti adatokat rejtenek. A nemzeti bibliográfiákban sokáig ismeretlen, csak az OSzK-ban található 1791. évi kiadásra (Pozsony, Landerer) a következőt írta: „*První obnovené vydání v impressí kral. Akademie vytlačené v Budíne 1796. Nyní opět s bedlivau pilnosti přehlédnute a z novu spořádané skrze Jiřího Ribay... w Budíne 1796.*”

A szlovák művelődéstörténet egyik meghatározó vonása a cseh nyelvűség. A *Regnum Bohemiae* és a *Regnum Hungariae* korai egyháztörténeti és dinasztikus kapcsolatai, a huszitizmus, a prágai egyetem,

¹⁰ BORSA G. – KÄFER I. 125.

¹¹ Uo.

¹² BORSA G. – KÄFER I. 126.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo.

¹⁵ BORSA G. – KÄFER I. 130.

¹⁶ BORSA G. – KÄFER I. 133.

¹⁷ BORSA G. – KÄFER I. 262.

¹⁸ BORSA G. – KÄFER I. 265.

¹⁹ BORSA G. – KÄFER I. 1266.

a reformáció számos magyarországi értelmiségit vonzott Prágába, a cseh korona más tartományába, majd mindez megfordult, és a fehérhegyi csata után ezrével érkeztek cseh-morva menekültek a Felföldre, a mai Szlovákia területére.²⁰ Mindennek következtében fel sem merült a Szentírás szlovák fordításának gondolata, hiszen a cseh fordításokat értették mind az evangélikusok, mind a katolikusok. A szlovák etnikai régióban a cseh lett az országos irodalmi nyelv a latin, a magyar és a német mellett, amit a térség etnikumai kölcsönösen használtak.²¹ Különösen érvényesült ez a protestáns nyomdak kiadványaiban, hiszen a nagyrészt cseh területről érkezett tipográfusok ügyeltek a nyelv tisztaságára.²² Pázmány intenciójára a katolikusok tudatosan művelni kezdték a Nagyszombat környéki szlovák népnyelv írásos változatát, kifejezetten az evangélikusok eretnek nyelvének ellensúlyozására,²³ de katolikus bibliafordításra csak jó másfél évszázad múlva került sor.

A szlovák nyelv- és irodalomtudomány érthetően főként a szlovák elemeket kutatja a régiségben. Az elmúlt másfél évszázad, különösen az 1945-1990 közötti időszak nemzeti-politikai elvárásai miatt a Biblia nyelvi, művelődéstörténeti és etnikumközi összefüggésrendszerének elemzése elmaradt. Ezért is tanulságos például a Trencsénben 1645-ben nyomtatott *Epištoly a ewangelie*,²⁴ amelynek mindössze két példánya maradt fenn, a brnói egyetemi könyvtárban és az OSzK-ban. A kiadvány a patrónus Illésházyak trencsényi házában működő nyomdában készült, amit cseh menekültek alapítottak. A címlap mindkét megmaradt példányból hiányzik, s az ajánlás szerint a mű egy 1574-ben Prágában megjelent perikópás könyv újrakiadása.²⁵

A cseh bibliai témájú könyvek felföldi reedíciója szinte mindennapos gyakorlat volt. Daniel Löbrynus Novoměstský 1616-ban jelentette meg Dobrovice városkában évekkorábban németből csehre fordított szóra-

²⁰ VÖ. PAULINY, E., *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť* (Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1983) 76-117.

²¹ VÖ. MINÁRIK, J., *Renasančná a humanistická literatúra* (Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1988) 60; ŠMATLÁK, S., *Dejiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť* (Tatran, Bratislava 1988) 151.

²² PAULINY 106.

²³ KÁFER I., *Adalékok a barokk magyar–szlovák vonatkozásaihoz*, in KÁFER I., *Dona nobis pacem* 144-148.

²⁴ RMNy 2116.

koztató bibliai találós kérdésekből összeállított könyvecskéjét.²⁶ Bevallotta, hogy mivel nem tudott még jól németül, segítséget kért a fordításhoz, ami tehát nem kizárólag az ő munkája. Az 1616-ban megjelent mű sikeres lehetett, mert 1660-ban Trencsénben újra kiadta Nikodém Čížek nyomdatulajdonos, aki maga írt hozzá előszót. Nagycsütörtöki ajándéknak szánta, és a hazai könyvpiac megnyugtatására közölte, hogy Löbryn 1616-ban németről csehre, vagyis szlovákra fordította.²⁷ Ebből is nagyon kevés maradt meg, agyonolvashatták, mert még a Ribay-gyűjteményben fennmaradt legteljesebb példányból is hiányzik néhány levél. Ribay 1791-ben vásárolta 40 krajcárért. Másfél évtized múlva a Trencsénből Zsolnára költözött immár Dadan-féle nyomda ismét megjelentette. A nyomdatulajdonos Alžbeta Dádanka 1675. július 4-én Szent Prokop napján „*Stephano Sirmiensis ... Theodosio Sirmiensis ...*” és „*Sigismundo Sirmiensis ...*” dedikálta.²⁸ Ez a könyvecske 1768-ban került Ribay kezébe.²⁹

Szórakoztató, elmélkedésre buzdító biblia-feldolgozást adott ki Andrej Lucae lucsvnai evangélikus prédikátor 1663-ban a lőcsei Brewer-nyomdában *Dialogus theologicus ... Libezné a rozkošné ... rozmlauvaní ...* vagyis „Kedves és gyönyörködtető elmélkedések” címmel.³⁰ Egyetlen példánya az OSzK-ban található, Ribay vásárolta 40 krajcárért.³¹ Lucae fordításában nem fedezhető fel sem az Adam z Veleslavína-féle, sem a Kralicei Biblia szövege, tehát a könyvecske összeállítója nem cseh nyelvű bibliából dolgozott. A *Dialogus...* német változata ugyanabban az évben jelent meg Lőcsén.³²

*

A Szent Adalbert Központ 2008 tavaszutóján megnyitott Biblia-kiállításán is szerepelnek kutatásra kínáló szlovák/szláv bibliák.

²⁵ Knihopis 2267.

²⁶ Knihopis 14064.

²⁷ RMK II, 961.

²⁸ RMK II, 1375a.

²⁹ BORSA G. – KÄFER I. 893.

³⁰ RMK II, 1012.

³¹ BORSA G. – KÄFER I. 586.

³² RMK II, 1012a.

Látható az 1488. évi prágai, az 1599. évi nürnbergi poliglott Újszövetség, a Kralicei Biblia 19. század végi kiadása és a Csernoch János prímás könyvei közül való szlovák nyelvű illusztrált Újszövetség Nagyszombatban 1913-14-ben megjelent példánya.

Kováts István

Templomok és vallásosság a XVIII. századi Visegrádon Az első visegrádi plébániatemplom és temető a XVIII. században

Visegrád történetében új szakasz kezdődött a XVI. század első felében; az 1526.évi mohácsi csatavesztést követő oszmán térhódítás a középkori Magyarország egykori székhelyét sem kerülte el. A települést 1544 tavaszán a Mehmet, budai pasa vezette haderő foglalta el. Ettől az időponttól kezdve Visegrád 10 év megszakítással mintegy 140 évre török uralom alá került. Minden jel arra mutat, hogy ekkortól a középkori város területén megszűnt az élet. Bár az első összeíró 1546-ban még 24 magyar családot talált itt, tényleges létezésük már ekkor kétséges; 1562-től többé nem is jegyezték fel adófizető keresztény lakosokat.¹ A török helyőrség muszlim és délszláv eredetű keresztény lakossága a Salamon-torony körül ebben az időszakban kialakult településen élt; ezt a régészeti feltárások eredményein² túl az ismertebb XVI-XVII. századi metszetek,³ valamint történeti források⁴ is megerősítik: ezek egyaránt az alsóvári lakótorony környékét jelölik meg lakott helyként, a középkori város és a királyi

¹ HEGYI K., *Az oszmán hatalom berendezkedése és működése*, in *Pest megye monográfiája I/2* (szerk. Zsoldos Attila; Budapest 2001) 281.

² HÉJ M., Jelentés a visegrádi Alsóvár területén 1963. évben végzett kutatásokról, Mátyás Király Múzeum Adattára, ltsz. 1963. 27 (a továbbiakban MKM Adattár); SZŐKE M., Ásatási jelentés. Visegrád, Alsóvár 1967, MKM Adattár, ltsz. 1967. 11; SZŐKE M., *Alsóvár*, in *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 21 (1968) 83.

³ DERCSÉNYI D. – HÉJ M. (szerk.), *Magyarország műemléki topográfiája V. Pest megye Műemlékei II* (Budapest 1958) Visegrád 399-407.

⁴ KARÁCSON I., *Evlia Cselebi török világotató magyarországi utazásai II* (Budapest 1908) 88-89; SAHM, W., *Beischreibung der Reisen des Reinhold Lubenau*, in *Mitteilungen aus der Stadtbibliothek zu Königsberg* i.Pr.u.V. (Königsberg 1914) 76-77.

⁵ Részletesen lásd: IVÁN L., *A visegrádi vár története* (Visegrád 2004) 98-120.